

PREDANJE O ČUDESOM IZLEČENJU: TRIDESET GODINA KASNIJE

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 28. 7. 2023.
Prihvaćeno: 4. 10. 2023.
DOI: 10.15176/vol60no202
UDK 398.2
82:39
616:39

LJILJANA PEŠIKAN-LJUŠTANOVIĆ

Filozofski fakultet, Novi Sad

LIDIJA DELIĆ

Institut za književnost i umetnost, Beograd

Rad počiva na poređenju osnovnih elemenata predanja o čudesnom izlečenju i pričanja o životu u tekstovima koji se krajem osamdesetih počinju učestalo objavljivati u revijalnoj i dnevnoj štampi s jednim tipom reklamnih tekstova koji se publikuju na internetu u vidu gotovo formulativnih informacija o novom spasonosnom leku za određenu vrstu široko rasprostranjenih bolesti. Ove tekstove s predanjima povezuje insistiranje na elementima istinosličnosti, te uloga i osnovne odlike iscelitelja, leka, izvora isceliteljske moći, svedočenja i iskustva pacijenata, zastupljenost elemenata čudsnog i numinoznog. Pokazalo se da se znatno manji trud u postizanje ubedljive istinosličnosti ulaže u savremenim tekstovima, možda i zato što su njihovi autori, za razliku od onih s kraja osamdesetih, u potpunosti anonimni, a sajтови na kojima se objavljuju često privremeni. Sreća, oličena u produženom životu, zdravom i potpunom, bez ograničenja starosti, nudi se svima koji izdvoje neveliku sumu i kupe čudesni lek. Iscelitelj postaje centralna figura ovih narativa, on često sabira ulogu oštećenog, pa i bolesnika, sa ulogom onog koji leči. Pored poznatih lekara, čije ime funkcioniše kao posredni dokaz istinitosti, iscelitelji mogu biti i studenti/studentkinje kao oličenje obnavljajućeg životnog potencijala mladosti i pacijenti koji su lek nasledili od predaka ili ga dobili od svetitelja zaštitnika. Odnos prema nauci u ovim narativima ostaje ambivalentan. "Dobra" medicinska nauka, oličena u znanju studenta/studentkinje, koji, po pravilu, dožive lični gubitak pa ih to podstiče na uspešno istraživanje konkretne bolesti, ili lekara koji je empatičan i osetljiv na patnju svojih (često marginalizovanih) pacijenata (penzioneri, mali ljudi koji ne mogu kupovati skupe lekove) – suprotstavlja se zloj "farmaceutskoj mafiji" i korumpiranoj "zvaničnoj" medicini, koja zbog zarade svesno prikriva i progoni jeftini, efkasni i čudesni lek. I tekstovima s kraja 80-ih i ovima iz 2022. i 2023. zajednička je, u osnovi, suštinska oslonjenost na ljudski strah od prolaznosti, bolesti i smrti i na duboku potrebu da se one, bar privremeno, čudesno prevaziđu, makar po cenu (plaćene) samoobmane.

Ključne riječi: predanja o čudesnom izlečenju, pričanja o životu, iscelitelj, lek, bolesnik/izlečeni, strah od smrti

U osnovi ovog rada jeste ideja da bi trebalo uporediti rezultate istraživanja sprovedenog pre više od 30 godina i zasnovanog na poređenju osnovnih elemenata predanja o čudesnom izlečenju u tekstovima koji se krajem osamdesetih počinju učestalo objavljivati u revijalnoj i dnevnoj štampi (*TV novosti, Treće oko, Sabor, Praktična žena, Politika Ekspres, Nada, Ana*)¹ sa pretenzijom na istinitost i manje više fiksiranim elementima sadržine (iscelitelj i izvor njegove moći, lek, bolesnik/izlečeni, okolnosti i posledice lečenja) – sa jednim tipom reklamnih tekstova koji se publikuju na internetu (bilo na Fejsbuku, bilo na sajtovima tabloida – *Kurir, Alo, Blic*) u vidu gotovo formulativnih informacija o novom spasonosnom leku za određenu vrstu široko rasprostranjenih bolesti. Te bolesti mogu biti one kojih su pacijenti svesni (poput visokog pritiska, holesterola, dijabetesa, tegoba sa koštano-zglobnim sistemom, hemoroida i sl.) ili one koje generišu niz različitih simptoma, ali ih ni zvanična medicina, ni pacijenti ne prepoznaju i ne leče² (takvi su, pre svega, paraziti ili gljivice na noktima).³

U trideset godina koje dele dva istraživanja došlo je do niza istorijskih, socijalnih, ekonomskih i kulturnih promena, koje su suštinski uticale na život adresata kojima su ovi tekstovi upućeni, pa time i na prirodu samih tekstova. SFR Jugoslavija se raspala, promenilo se političko uređenje,⁴ a time se, istovremeno, obesmislio čitav niz elementarnih školskih znanja: ime države, površina, granice, najduža reka, najviši vrh – fizička i ekonomska geografija; s promenom političkog sistema jedan niz deklariranih socijalnih prava postao je privilegija za odabrane: relativna pravičnost u dostupnosti svih nivoa obrazovanja i socijalne zaštite ukinuta je upravo za najugroženije. Došlo je do izrazitog socijalnog raslojavanja, nastala su (ili su prestala da se skrivaju) nova bogatstva i svojevrsne ekonomske imperije (privatni koncerni, porodice, pojedinci), a istovremeno je došlo do naglog siromašenja srednjeg sloja društva i narušavanja njegove ekonomske sigurnosti, dok su

¹ Pešikan-Ljuštanović 2007: 235–248; Pešikan-Ljuštanović 1995. i 2007. Up. Đorđević 2011.

² U tradicionalnoj praksi poznata je ova vrsta izmišljanja bolesti, a onda i leka za nju. Crve iz ušiju odojčadi koja plaču "lečile" su Romkinje sumnjivim metodama (up. Sikimić 2019). Izmišljanje je, međutim, bez podrške mas medija bilo dalako ograničenijeg obima uticaja i ekonomske moći. U *Šoovoj* (George Bernard Shaw) tragediji u pet činova *Doktor u neprilici* (*The Doctor's Dilemma*) (up. Šo 1949) jedan od likova Ser Patrik (Padi) Kalen (Sir Patrick Cullen) dobija viteštvo zato što je pronašao dotada nepoznati, i nepostojeći, organ – lešnatu kesicu, izvor svih mogućih zdravstvenih tegoba – i stiče bogatstvo i ugled operišući je kod svojih bogatih pacijenata.

³ One od prilično trivijalne smetnje postaju potencijalno smrtonosna bolest, bilo da se tumače kao posledica infekcije parazitima, bilo da se same po sebi razvijaju do kobne smrtonosne bolesti: "Gljivice na noktima ulaze u krv i unutrašnje organe koji postaju zaraženi i telo počinje da odumire iznutra. Srbija ima najveći stepen smrtnosti na svetu zbog gljivica na noktima. Svaka zaražena osoba umire za 10 do 14 godina" (<https://jesuisinternet.today/rs/mikoherb-misljenje-cena-kako-koristiti/> (pristup 15. 11. 2022)). Fotografija koja prati komentar "Dr. Jelene Živković, Dermatologa, dr. med. sa 14 godina iskustva" javlja se i na stranici Book Top Tricare Doctors Near Me in New Jersey, NJ (<https://www.zocdoc.com/primary-care-doctors/new-jersey-nj-219385pm/tricare-377m> (pristup 23. 5. 2023)). O zloupotrebi fotografija u ove svrhe up. Delić; Mitrović 2020.

⁴ Promene su bile širih razmera – s padom komunizma generalno je poraslo interesovanje za različite oblike alternativnih iskustava i lečenja (bioenergija, vidovitost, parapsihologija i sl.), mada su i časopisi i aktivni vidovnjaci na sceni intenzivno od početka 80-ih godina. Magijska praksa lečenja imala je, pak, uporište u još uvek veoma vitalnoj tradicionalnoj medicini, a s druge strane, u širim tokovima New Age-a, zapadnog ezoterizma i istočnjačkih tehnika (čakre, homeopatija, kristali, Reiki, boje itd.) (up. Radulović 2019: 181).

socijalno najniži slojevi društva pali u bedu. Ovome su drastično doprineli velika inflacija i propast “državnih” banaka koja je pratila nova kreditna politika i predatorska piramidalna štednja. Međunacionalni sukobi, građanski rat, sankcije, bombardovanje, tranzicija,⁵ demografski pad, koji je rezultirao depopulacijom i demografskim starenjem stanovništva,⁶ “odliv mozgova”, propadanje niza velikih poslodavaca iz vremena socijalističke privrede, ugrozio je u najvećoj meri i inače socijalno i ekonomski ugrožene kategorije, sredovećnu populaciju (naročito žene) koja je najlakše gubila posao, a najteže se ponovo zapošljavala i najsiromašnije slojeve društva. Sem toga, došlo je do niza kulturnih promena: blagi teizam nekadašnje socijalističke zajednice,⁷ prešao je u naglašenu, često bigotnu religioznost; kulturno istorijska predanja “otkrivena” su kao poželjna istorijska prošlost nacionalno osvešćene zajednice; a Drugi svetski rat postao je predmet različitih, često dijametralno suprotstavljenih sagledavanja. Istovremeno, narastao je broj “krivaca” za vlastitu sudbinu: od verski i nacionalno drugih, preko masonskih/jerejskih/komunističkih/homoseksualnih lobija i feminizma, do sveobuhvatnog “novog svetskog poretka”. Sve ovo rezultiralo je osećanjem ugroženosti, neizvesnosti i paradoksalnim spojem potpunog nepoverenja i apsolutnog poverenja u narative koji se s lakoćom šire zahvaljujući internetu, koji je gotovo u potpunosti potisnuo štampane medije.

Veza reklamnih tekstova (i onih s kraja 80-ih i ovih nađenih u nekoliko poslednjih meseci na internetu) s predanjem i pričanjima o životu⁸ zasniva se, pre svega, na insistiranju na elementima istinosličnosti u obe grupe tekstova, te na ulozi i osnovnim odlikama iscelitelja, leka, izvora isceliteljske moći, svedočenjima i iskustvima pacijenata, te na zastupljenost

⁵ Slobodno tržište otvorilo je vrata i za poslove vezane za zdravlje. Pojavili su se privatni iscelitelji i agencije specijalizovane za isceljenje. Ovaj početni korak poprimio je specifičan oblik od 1992. nadalje: ekonomska kriza, ekonomske sankcije uvedene te godine protiv Jugoslavije, rat i politička represija učinile su društvenu scenu divljom; različiti vidovnjaci i iscelitelji postali su prisutni i uticajni u javnoj sferi kao nikad do tada. Nije bilo zakonske kontrole, a medijska pokrivenost je bila ogromna (Radulović 2019: 180). Drugu značajniju promenu vezanu za društvene osnove evolucije narativa o čudesnim isceljenjima Radulović vezuje za političke promene 2000-ih, kada je državna kontrola postala nešto stroža, te je deo alternativnih iscelitelja emigrirao, a delu je i suđeno. Građa koju razmatramo u ovom radu pokazuje da je taj period relativno kratko trajao, a ponuda magičnih preparata buknuła je s intenzivnijom upotrebom interneta, praktično bez ikakvih zakonskih regulativa.

⁶ U Srbiji je prosečna starost 41,9 godina; stopa rasta samo – 0,46%; natalitet je 9,13 rođenih na 1.000 stanovnika, a stopa mortaliteta je 13,71 umrlih na 1.000 stanovnika (procena 2014). To znači da je natalitet nedovoljan da obezbedi jednostavnu reprodukciju stanovništva (prema Pešikan 2016).

⁷ “Ne znam”; “Ima nešto”, bili su tipični odgovori na pitanja koja su se ticala religijskih verovanja (v. Bolčić 1983; Bolčić 1994; Bačević et al. 2003).

⁸ “Pričanja o životu u svojoj prirodnoj sredini, u vlastitoj maloj grupi, sa svim karakterističnim svojstvima – subjektivnošću i osobnim karakterom, kratkim trajanjem, s orijentacijom prema iskazivanju isječka zbiljskog života, no ipak bez prave, objektivne dokumentarnosti, s mogućim zametkom fikcije, s elementarnom književnom strukturom, sa stanovitom analognošću, ali ne i jednakošću s tradicijom i motivikom ‘klasičnih’ vrsta usmene književnosti – ta pričanja o životu čine samostalnu kategoriju suvremene usmene književne proze” (Bošković-Stulli 1984: 359). O korpusu narativa (terensko iskustvo autorke) o tradicionalnom magijskom lečenju u kontekstu složene žanrovske demarkacije između demonološko-mitoloških predanja, legendi, verovanja, životnih priča pogledati studiju Smiljane Đorđević Belić “Stories of Traditional Magical Healing as Belief Narratives: Between the Supernatural and Secular(ised) Experience” (2019).

elemenata čudesnog i numinoznog (predanje se ovde prevashodno shvata u duhu istraživanja Maje Bošković-Stulli, prema kojima:

proizlazi da su narodne predaje hibridna forma s umjetničkim i životnim funkcijama; da se javljaju u tri osnovna načina iskazivanja (kratko saopćenje, memorat, fabulat); da odgovaraju stanovitim trajnim čovjekovim psihičkim funkcijama [...]; da je njihova osnovna inspiracija čovjekovo susretanje s izvanrednim i neobičnim; da su se vjerovanje u istinitost i spoznajni karakter predaja kao kriterij za njihovo definiranje u toku vremena znatnije izmijenili, ostavivši ipak svoj pečat u formi narodnih predaja. (Bošković-Stulli 1975: 128)⁹

Savremeni tekstovi koje smo analizirali često sabiraju više kraćih kompoziciono amorfnih segmenata koji se približavaju kulturno-istorijskim predanjima, u formi kratkih saopštenja i memorata, pre svega o iscelitelju i leku, i sasvim svedenih pričanja o životu, koja se, po pravilu pripisuju isceljenima. U prvom istraživanju, nasuprot tome, reč je bila o delovima teksta – memoratima ili, ređe, fabulatima – u kojima se, bilo kroz neposredni iskaz izlečenog, bilo u formulaciji novinara, bilo samog iscelitelja prenose pre svega iskustva isceljenih ili njihovih bliskih srodnika ili prijatelja. Pritom, uglavnom, nisu uočene bitne razlike zavisne od tipa iskaza (upravni ili neupravni) i pozicije onoga ko kazuje (izlečeni bolesnik, njegov srodnik ili prijatelj, novinar ili sam iscelitelj). Zajedničko svim ispitivanim tekstovima bilo je insistiranje na istinitosti na fakticitetu i ukazivanje da lek i iscelitelj ne samo što leče bolest već i uspostavljaju ponovnu socijalnu ravnotežu i harmoniju: bolesnik je “ponovo rođen”, “bol kao rukom odnet”, nekadašnjem patniku otvaraju se nove mogućnosti, on nanovo počinje da radi, “opet (je) čovek kao i pre tri godine, zdrav, veseo, vredan, u kome se vidi ponovni optimizam i želja za životom”, što je, opet, “znak srećnijih dana” u porodici (Pešikan Ljuštanović 2007: 245).

Sve ovo je u određenoj meri prisutno i u tekstovima sabiranim u nekoliko prethodnih meseci, s tim što je reklamna svrha tekstova znatno ogoljenija i postiže se višestrukim insistiranjem na istinitosti iznetih tvrdnji i formalnom istinosličnošću:¹⁰ navode se imena, fotografije, svedoci, ističe autoritet, pre svega, naučnih institucija, nacionalnih, ali često i međunarodnih, operiše se brojevima i procentima, a bilo kakva sumnja u autoritet i moć iscelitelja, leka, lečenja – ne postoji. Sreća, oličena u produženom životu,¹¹ zdravom i potpunom, bez ograničenja starosti,¹² što je dostupno svima koji izdvoje neveliku sumu

⁹ O usmenom predanju vidi, takođe (abecednim redom), Baskom 1987: 224–228; Biti 1981; Bošković-Stulli 1971: 247–264; Bošković-Stulli 1975: 121–136; Bošković-Stulli 1984: 309–366; Bošković-Stulli 1991: 160–197; Liti 1987: 238–241; Milošević-Dorđević 2000: 172–178; Pešikan-Ljuštanović 1995: III–IV; Pešikan-Ljuštanović 2007: 235–248.

¹⁰ Iznad slike dugovečnog Nišljije, koji u 117. godini živi zdravo i bez ograničenja zahvaljujući “čišćenju vena” i izbegavanju tableta u desni ugao je stavljen logo RTS-a, iako prilog na RTS-u nije emitovan.

¹¹ “Živeti do 120 godina bez tableta je realno!”, “Ako se holesterol ne bi naslagao u krvnim sudovima, čovek bi mogao lagano da živi do 120 godina” (<https://raskrinkavanje.ba/clanak/nakon-takvog-ciscenja-krvnih-sudova-kod-starijih-osoba-pritisak-prestaje-da-se-podize-a-takode-nestaju-jos-9-takozvanih-neizlecevih-bolesti-7>) pristup 23. 1. 2023).

¹² “Djed, a već i pradjed, redovno odlazi na sistemske preglede. Svake godine doktori govore jedno te isto: ‘potpuno je zdrav, već sutra bi mogao oprčati državu’” (<https://receptizasvakoga.club/biocardintea/ba/>)

i kupe čudesni lek. Ovaj elemenat sreće višestruko se potencira: kolom ruleta čijim se okretanjem dobijaju dnevni popusti, od 10% do (obično) 50%, ili prijavljivanjem dok se broj raspoloživih lekova na popustu ubrzano odbrojava.

Dakle, suočile smo se s otvorenom pragmatičnošću reklamnog teksta koji prevashodno insistira na čudesnoj prirodi leka (preko 90% izlečenja, 100% izlečenja,¹³ i to uglavnom neizlečivih bolesti, ili manje više trivijalnih bolesti koje se predstavljaju kao smrtonosne). Ipak, u suštini, znatno manji trud se ulaže u postizanje ubedljive istinosličnosti, možda i zato što autori, za razliku od onih s kraja osamdesetih, više nisu poznati (čak i nepotpisani tekst u novinama mogao se pripisati redakciji) i ubedljivost teksta se višestruko narušava. To narušavanje, paradoksalno, postiže se prevashodno imenovanjem i fotografijama, bilo iscelitelja, bilo izlečenih. Tako se pored ženskih imena i fotografija smeštaju iskazi u muškom rodu, a uz fotografiju veoma stare, krupne žene, stoji pozivanje na svedočenje penzionera koji ima šezdeset četiri godine. Imena su često čudna (recimo kao srpska prezimena se navode prezimena sa nastavkom ič, ili, kao pratnja navodnom intervjuu Olivera Kovačević, isključivo češka imena, kao imena onih koji direktno komuniciraju sa “dragom Oliverom”), a i same fotografije moraju pobuditi sumnju kod iole pažljivog posmatrača. Recimo, kao fotografija dvadesetčetvorogodišnjeg studenta iz Bačke Palanke javlja se fotografija Indusa u kasnim tridesetim, ili se ista fotografija javlja uz različita imena i specijalizacije. Jezik je, takođe, do nerazumljivosti aljkav, verovatno kao posledica automatskog prevođenja.¹⁴

Dakle, nije reč o nekoj sofisticiranoj prevari, naprotiv, “najpoznatiji kardiolozi” vezuju se za lažne, a lako proverljive podatke o bolnicama, naučnim institucijama, skupovima, predavačima na nepostojećim medicinskim fakultetima i školama. Pa i kada se uz tekst pripisuju imena poznatih lekara, često onih koji su svojom uspešnom praksom, političkim funkcijama ili kontroverznim izjavama privukli opštu pažnju, pripisuju im se pogrešne specijalizacije, pa kao kardiolozi ili oftamolozi figuriraju: Branislav Nestorović, pedijatar, pneumolog i alergolog, Dragan Ivanov, specijalista interne medicine, Danica Grujičić, onkološkinja, Zlatibor Lončar (svojevremeno ministar zdravlja, specijalista opšte hirurgije), Predrag Kon, epidemiolog, pa čak i kontroverzni psihijatar Jovan Marić. Pritom, reč je o ljudima koji su izrazito eksponirani, pa je pitanje šta se ovim vidom “svedočenja” uopšte postiže. Fotografija i ime poznatog lekara trebalo bi, čini se, da samo privuku pažnju na reklamni tekst. Paradoksalno, činjenica da ovi tekstovi ne opstaju dugo na internetu, već bivaju “skinuti”, pored ostalog i zbog prijave apostrofiranih lekara, koristi se kao dokaz da “farmaceutska mafija” i “korumpirana zvanična medicina” ne dozvoljavaju da “mali čovek” bude informisan o blagotvornom i univerzalnom leku.

cik.html) pristup 20. 5. 2022)); šezdesetčetvorogodišnjakinja se udaje za dvostruko mlađeg muškarca, koji tek na venčanju iz dokumenata shvata da njegovoj nevesti nije 29 godina: “sada imam 64 godine i jako sam sretna, imam mladog i zgodnog supruga, a već sam trudna 3 meseca i očekujem dijete”, sve to zahvaljujući Beauty Dermu, sredstvu za podmlađivanje kože.”

¹³ Ako neko nema dobre rezultate, to je zato što nije kupio originalni lek, ili ga nije koristio prema uputstvu.

¹⁴ “Srbii! Buka i zujanje u tvojoj glavi je početak uvredel!” (<https://www.facebook.com/100084692082769/videos/pro%C4%8Ditajte-prije-nego-%C5%A1to-se-obri%C5%A1e/1265592300944320/>) (pristup 23. 5. 2023)).

Isclitelj i inače postaje centralna figura ovih narativa, on često sabira ulogu oštećenog, pa i bolesnika, sa ulogom onog ko leči. Pored poznatih lekara, čije ime funkcionise kao posredni dokaz istinitosti: lek je “pronašao” neko za koga “svi znaju”, ko nesumnjivo postoji, kao simbol autoriteta, ili kao oličjenje obnavljajućeg životnog potencijala mladosti: “Maja Marić studentica iz Novog Sada”,¹⁵ “dobila je nagradu za izuzetna dostignuća u oblasti zdravstvene zaštite. Izumila je lek za hemoroide koji bi mogao spasiti milione života”;¹⁶ Aleksa Đorđević “sjajni student iz Bačke Palanke dobio nagradu za otkriće u području medicine nakon objavljivanja metodologije lečenja prostatitisa, koje će spasiti milione života!”,¹⁷ “jedan od deset najinteligentnijih studenata medicine u svetu”, zajedno sa “Naučnim strukturama naše zemlje u saradnji sa stručnjacima iz Evropske unije [...] bili su uključeni u razvoj leka za hemoroide. Proizvod je već razvijen i pokazuje odlične rezultate”. Kombinacija mladosti i starosti postiže se uključivanjem u priču zrelog lekara, poznatog i priznatog stručnjaka, koji potvrđuje “apsolutnu efikasnost leka.”¹⁸ Javljaju se i bolesnici – (samo)isclitelji, koji, u duhu tradicionalnog predanja, leče pomoću predačkog predanja ili svetačkog čuda. Tako Nikola Ageljić “iz Sarajeva” (“14. marta je napunio 115 godina”),¹⁹ govori o travaru iz sela: “Sve je u čistim venama. To me je naučio još Brajko pre rata. Brajko je živio kod nas u selu, bio je travar. Svi iz sela išli su kod njega na lečenje, a dolazili su i iz drugih sela. A zbog svog znanja su ga u ratu pozvali da leči vojnike. Od tad se i nije više vraćao. Tad smo živeli pored njega.” Ipak, lek koji koristi i preporučuje nije stara mešavina čajeva, koje je sam kupio u šumi,²⁰ već čaj koji mu unuka donosi iz Kopenhagena (lek koji se reklamira):

[...] donosi mi preparat, odnosno čaj koji mi dođe po jeftinoj ceni preko pošte. Sad njime čistim vene. Blagoje, on je kod nas poštar, donese mi ga kući. Ovo sredstvo pomaže još i bolje nego sakupljeno bilje iz šume, valjda jer su koncentrisani ekstrakti bilja delotvorniji i konkretniji u reakciji s organizmom.²¹

¹⁵ https://v3g.goodsalediscount.com/?callrid=1012_DHAD (pristup 10. 4. 2023).

¹⁶ Na istoj vizuelnoj platformi, sa istim reklamnim materijalom i sloganima (Šokantna vest / Udarna vijest), pojavljuju se različite fotografije mladih ženskih osoba (<https://l1-hemoro-clear-rs.wowtop.shop/> (pristup 23. 5. 2023)).

¹⁷ Istovetan oglas vezan je za studenta iz Banja Luke, s video raskrinkavanjem (<https://blmojgrad.com/laz-da-je-student-iz-banjaluke-otkrio-metod-lijecenja-prostatitisa/> (pristup 23. 5. 2023)).

¹⁸ Prema našim pretragama, nijedna od institucija i nijedan od tih ljudi ne postoje pod navedenim imenima. (<https://hyperteas.co/> (pristup 23. 5. 2023)).

¹⁹ Ista slika nalazi se i na sajtu gde dugovečni Čačanin reklamira preparat: “Marinko Mihajlović iz Čačka rodio se u Austro-Ugarskoj 1905. godine i preživeo revoluciju, dva svetska rata, komunizam i sve bivše vlade i predsednike. Uvršten je na spisak najstarijih ljudi u Knjizi rekorda Srbije – 14. marta je napunio 115 godina” (<https://www.vitalityzone.cloud/adlanding/Hyperteas-XK-BlogWhiteLand-RS/> (pristup 23. 5. 2023)).

²⁰ “Moram reći, ranije sam ih sam čistio. Skupljao sam lekovite biljke isključivo zbog toga. Tad sam imao i više snage za takve stvari. Sam bih išao u šumu kad je trebalo, sušio i pripremao bilje. Dva puta godišnje sam radio čišćenje vena. Češće nije potrebno jer se ne stignu prije isprljati.”

²¹ Komentar na Facebooku: “Donosi mi preparat koji mi dođe po jeftinoj ceni preko pošte. četvrto, ako kupiš odmah, dobiješ po 50% manjoj ceni, peto nema po apotekama a nekad bilo, ... da više ne nabravim, klasična perfidna navlakuša, i sve više će ih biti. Kao što sam pre pet godina napisao, za čuvenu otopinu od 2%, SOMOVI SE HVATAJU NA BUČKU” (https://www.facebook.com/groups/KLIPa/permalink/1123404328046856/?locale=cs_CZ (pristup 23. 5. 2023)).

Kao potvrda o efikasnosti ovoga leka sledi intervju sa “docentom Nikolajem Radmanovićem, doktorom medicinskih nauka, akademikom, glavnim lekares na odelu kardiovaskularne hirurije u kliničkom centru Srbije”. “Čika Sima”, star 93 godine, koji živi “na samom obodu šume, daleko od ljudi” priča o čudu koje ga je spaslo:

Kad sam mislio da je sve gotovo i da nema pomoći, u snu mi se javio Sveti Nikola, inače tog sveca slavim kao Krsnu slavu, pričao sa mnom, rekao mi da još uvek nije vreme za moj odlazak iz ovog, zemaljskog života. Rečeno mi je da nisam ispunio svoju svrhu, svoju misiju! A onda sam dobio tačno, detaljno uputstvo šta treba da uradim. Sveti Nikola mi je rekao koje biljke da nađem i kako da ih koristim. Rekao mi je da je moja misija na ovom svetu da pomognem drugima, da pomognem onima kojima nema ko da pomogne, kao što ni ja nisam imao nikog.

Ipak, za one “koji još uvek (nažalost) ne veruju u čuda Božija”, sledi “i naučna strana” – “Svetislav Jovetić specijalista endokrinologije sa radnim iskustvom od preko 40 godina”²² “reći će [...] naučnu stranu priče”.

Slično funkcionišu i pozivanja na poznate pacijente. Krajem osamdesetih i početkom devedesetih, poznati kompozitor (“tvorac Lepe Brene”) Milutin Popović Zahar, svedočio je u više navrata o svojim pozitivnim iskustvima sa bioenergetskim lečenjem, i to je u tadašnjoj tabloidnoj štampi imalo dosta odjeka. Danas su se u nekoliko mahova pojavljivala na internetu imena poznatih novinarki i novinara. Kao pacijentkinje kojima je lek za “čišćenje od parazita” spasao život navođene su tako Olivera Kovačević i Olja Bečković. U tobožnjem “otvorenom razgovoru”²³ Olivera Kovačević svedoči kako je njen život došao u opasnost zbog parazitoze, ali i zbog mahinacija zvanične medicine:

Drugi put su, dakle, pažljivije ispitali, napravili puno testova i rekli da unutra žive najmanje tri vrste parazita koji se aktivno razmnožavaju. Bila sam šokirana te sam se obratila specijalisti kojeg nije bilo tako lako pronaći – parazitologu. Rekao je da prestanem koristiti ranije propisane lekove, te je propisao mnogo novih i rekao da bi trebali pomoći. Tek kasnije sam shvatila da su, računavši na to koliko novca mogu izvući od mene, doktori samo želeli bolest učiniti još aktivnijom.

U tobožnjem intervjuu gradi se razvijeni narativ koji bi mogao biti osnov “bolničkog trilera”. Korumpirani lekari izvlače ogroman novac od poznate novinarkе, dovodeći njen život u neposrednu opasnost: “Neću reći koju su cenu naveli, ali premašila je razumne troškove. I, naravno, sve je prošlo mimo blagajne. Sad razumem da je sve ovo bila obmana u svrhu zarade i to su učinili na štetu mogа zdravlja”, da bi se kao spasilac pojavio “stari prijatelj koji sada radi u Ministarstvu zdravlja”, zahvaljujući kome teško bolesnoj pacijentkinji, “istog dana”, donose “novi lek za parazite koji je razvijen u Agenciji za medicinska istraživanja”, i to besplatno. Lek za tri nedelje “očisti” organizam, a korumpirani doktori bivaju uhap-

²² Fotografija je potpuno ista kao ona koja prati intervju “akademika Nikolaja Radmanovića” i više nije dostupna na internetu.

²³ “Zašto doktori skrivaju od pacijenata sa papilomima da umiru i šta se dešava u bolnicama u našoj zemlji – otvoren razgovor s Oliverom Kovačević” (<https://botov6.github.io/info/> (pristup 23. 5. 2023)).

šeni. – Teško je proceniti koliko ovaj razvijeni fabulat deluje, pogotovo s obzirom na to da je Olivera Kovačević podnela tužbu protiv NN lica za prevaru, ali, imamo neposredna saznanja da se više naših poznanika zainteresovalo za čišćenje organizma od parazita i za ove tobožnje lekove.

Kao posredni svedok i garant istinosti priče o leku koji vraća vid za par dana i bez operacije, navođen je Zoran Kesić, koji je, navodno, zvao “mladog lekara” (ili doktora Predraga Kona, u ulozi “poznatog oftalmologa”) u svoju satiričnu emisiju *Dvadeset četiri časa*.

Odnos prema nauci ostaje ambivalentan. “Dobra” medicinska nauka, oličena bilo u znanju studenta/studentkinje, koji, po pravilu, dožive lični gubitak pa ih to podstiče na uspešno istraživanje konkretne bolesti, bilo u višegodišnjem iskustvu lekara koji ostaje empatičan i osetljiv na patnju svojih (često marginalizovanih) pacijenata (penzioneri, mali ljudi koji ne mogu kupovati skupe lekove) – suprotstavlja se zloj “farmaceutskoj mafiji” i korumpiranoj “zvaničnoj” medicini, koja zbog zarade svesno prikriva i progoni jeftini, efikasn i konačni čudesni lek. Tako se, na primer, pored stojećih ovacija genijalnom studentu, formulativno ponavlja i opasnost od hapšenja, koja u poslednji čas biva izbegnuta, a javlja se kao posledica manipulacija “farmaceutsko-medicinske mafije” koja strahuje za svoje enormne zarade. Zbog delovanja ove mafije neophodno je naručivati i kupovati lek na pravom mestu, gde je on i najjeftiniji i nudi se “na popust”.

Lek je,²⁴ bez obzira na ime, proveren, odobren, pa često i proizveden negde u “devetom carstvu”, u Rusiji (od sibirskih trava), Nemačkoj,²⁵ Švajcarskoj, Danskoj, Poljskoj, ili u nekom našem institutu kojim rukovodi nepotkupljivi, iskusni, stariji lekar. A kada se kupi (“na poniženju”), on će delovati kako čudesni lek:

- Pritisak se potpuno stabilizuje (hipertenzija nestaje) – 98% ispitanika
- Srčani ritam se normalizuje – 97% ispitanika
- Nestaju glavobolje – 99% ispitanika
- Popravlja se vid – 74% ispitanika
- Povećava se učinkovitost lečenja hroničnih bolesti – 92%
- Značajna poboljšanja zdravlja uopšte – 99% ispitanika

Pitanje koje se nameće jeste – deluju li i na koga deluju ovi suštinski neubedljivi narativi, te kako tumačiti mehanizam njihovog delovanja. S jedne strane, na fejsbuku smo našle mim “Laže kao baba u reklami za venogel”,²⁶ a opet, ova vrsta reklama istrajava i umnožava se. Čini nam se da je zajednička jednim i drugim tekstovima (i onima s kraja 80-ih, početka

²⁴ Reč je naravno o dijetetskim proizvodima.

²⁵ “Nemački kvalitet” funkcioniše, sudeći po reklamama, kao ozbiljna preporuka za najrazličitije proizvode: od piva, “konjskog balzama” ili šampona do mehaničkih sprava.

²⁶ Up. i link web sajta <https://www.facebook.com/197761400595469/posts/upozno-jednu-laze-ko-baba-u-reklamama-za-venogel/1100238120347788/> (pristup 23. 5. 2023). Jedna od isceljenih pacijentkinja iz Bioklinične reklame pojavila se kao “neutešna baka”, koju je horda demonstirana sprečila da prođe kako bi čuvala unuke.

90-ih i ovima iz 2022. i 2023) suštinska oslonjenost na ljudski strah od prolaznosti i bolesti i na duboku potrebu da se one, bar privremeno, čudesno prevaziđu, makar po cenu (plaćene) samoobmane.

Ispitivanja pokazuju da su primarni i nagonski ljudski strahovi strah od jakog zvuka i strah od gubitka podloge (Žarko Trebješanin prema Bašić 2019: 224). Međutim, kada čovek stupi u polje kulture, osnovni strah postaje strah od smrti. Stremljenje večnosti bilo je odlika svih kultura do sada. Psiholozi Robert Lifton i Erik Olson istakli su još “davnih” sedamdesetih (Lifton i Olson 1974; up. i Huberman 2017: 3–4) da je strah od smrti univerzalno ljudsko stanje, bazirano na disocijaciji, odnosno, na isključenju iz velikog lanca života, i da se prevladava simboličkom konekcijom, to jest, pokušajem da bar segment identiteta onih koji umiru bude prisutan u životu koji nastavlja da teče. Po pomenutim autorima, postoji pet osnovnih vidova simboličke projekcije: genetsko pretrajavanje (u vidu potomstva), materijalno, intelektualno ili neko slično zaveštanje (umetnička, naučna, arhitektonska i druga dela koja žive u javnom prostoru i nakon smrti pokojnika), eshatološki koncepti u različitim varijetetima (posthumna egzistencija u transcendentnim sferama koje nude religije), sinteza s prirodom i učešće u njenom revitalizmu (priroda ne umire i čovek se stapa s njom, on je deo širih obnavljajućih ciklusa prirode) i, najzad, iskustveno, doseganjem drugačijih nivoa svesti i uspostavljanjem veze sa sferama koje nadilaze ljudsko postojanje putem meditacije, droga, ekstatičkog plesa, transa, snova itd.

Jedna od prominentnijih teorija u savremenoj socijalnoj psihologiji – teorija upravljanja strahom od smrti (Terror Management Theory, TMT), koju su svojom studijom “The Causes and Consequences of a Need for Self-esteem: A Terror Management Theory” (1986), a potom i knjigom *The Worm at the Core: On the Role of Death in Life* (2015) etablirali Šeldon Solomon [Sheldon Solomon], Džef Grinberg [Jeff Greenberg] i Tom Piščinski [Tom Pyszczynski] – bazira se na istim osnovnim idejama. Ova uticajna teorijska struja, koja danas obuhvata široko polje interdisciplinarnih izučavanja i iz sfera komunikologije, političkih nauka, ekonomije, marketinga, kulturnih studija, prava i dr. (up. npr. Harvell i Nisbett 2016) utemeljena je na idejama Ernesta Bekera [Ernest Becker], iznetim 1973. godine u knjizi *Poricanje smrti*, za koju je dobio Pulicerovu nagradu.

Osnovne teze ovog socijalnog antropologa jesu da su spoznaja smrtnosti i njom uslovljen strah od smrti u korenima najrazličitijih simboličkih praksi, kojima se taj strah preosmišljava i pripitomljava. Beker primećuje da ljudi – koji za razliku od (drugih) životinja imaju svest o budućnosti i neminovnoj sopstvenoj prolaznosti – investiraju u kulturne obrasce kojima simbolički uspostavljaju sopstvenu transcendentnost, najčešće putem predstave o nekoj esenciji ili identitetu koji ne umire s fizičkim telom (Routledge i Vess 2019: XIX). Na tom tragu Solomon, Grinberg i Piščinski izdvajaju “dva najčešća”, međusobno isprepletana načina na koji ljudi “postaju” besmrtni: doslovno, kada osobe uopšte ne umiru ili kada neki njihov vitalni aspekt istrajava (verovanja u zagrobni život i dušu, alhemijske prakse, moderni postupci podmlađivanja, kionika i sl.), i simbolički, tako što neki aspekti identiteta u vidu legata ostaju iza pokojnika.

U tranzicijskom i posttranzicijskom haosu, nakon iskustva globalne epidemije, suočeni sa neposrednom mogućnošću nuklearnog rata i nemilosrdnim “tržišnim zakonima” liberarnog kapitalizma, oni kojima se ove reklame uglavnom obraćaju (stariji od četrdeset godina koji se suočavaju sa prvim tegobama dolazeće starosti, penzioneri, bolesnici bez spasonosnih “veza” u zdravstvenom sistemu) dobijaju gotovo bajkovitu utehu: dovoljno je da pritisnu točak ruleta, sliku paketića s raskošnom crvenom mašnom, ili dugme koje načas zaustavlja odbrojavanje i dobiće panaceu koja zaustavlja na 10, 15, pa i 100 godina neumitno starenje, propadanje, smrt. Nasuprot namrštenim, premorenim, nervoznim lekarima na njih će se nasmešiti blagonakloni, očinski lik sedog čika-doktora iz reklame i u njih će se prelići energija “jednog od deset najpametnijih studenata medicine na svetu”. Možda je, ipak, sasvim razumljivo da se taj utešni scenario kupi i da sami sebe obmanemo kao u dečjoj igri: “Kolariću, Paniću, pletemo se samiću / Sami sebe upličemo, / Sami sebe otpličemo.”

Za razliku od predanja uobličenog u štampi 80-ih, novo “internet predanje” promenilo je adresata, od kategorije kupaca revijalne štampe, koju su sačinjavale različite uzrasne kategorije, uglavnom radno sposobnih “stalno zaposlenih” socijalističkih građana, eksplicitno (direktnim obraćanjem: “naši dragi penzioneri”, “najsiriomašniji građani”, oni koje muče bore, kilogrami, promene na koži) i implicitno (tipom bolesti koje se leče) prešlo se na socijalno ugrožene i socijalno marginalizovane kategorije: starije, žene, siromašne. Pronalazak čudesnog leka motiviše se brigom o njima, a njima je prilagođena i relativno niska cena leka i različiti vidovi popusta.

Nasuprot dinamičnom osciliranju između potpunog verovanja i neverice u tradicionalnim predanjima (up. npr. Bošković-Stulli 1975: 128; Marks 1996: 26–27; Rudan 2006; Mencej 2008: 325–329; Popović 2014; Delić 2018),²⁷ ovde dominira nametanje apsolutne, neopozive istinitosti i učinkovitosti čudesnog leka. Novim strategijama “istinosličnosti” doprinosi, najzad, i interferencija sa jezikom nauke, koji se doživljava kao autoritativan (Pešikan-Ljuštanović 1995; Ajdačić 2004), mada je i on, bili smo intenzivno svedoci tokom pandemije Covida 19, često magijski nerazumljiv, i što nejasniji – tim ubedljiviji i podatniji za manipulaciju.²⁸ Adresat internet narativa – čija je priroda bitno određena i reklamnom funkcijom – doveden je zapravo u poziciju Sarojanovog junaka od koga se kao cena spojka i smisla traži samo apsolutno poverenje, čak i onda (i pogotovo onda) kada internet narative ne podržavaju ni elementarna iskustva ni zdrava logika:

²⁷ Verovanje u ispričano može varirati i u različitim iskazima istog pripovedača (Dégh 1996: 39, 44; Mencej 2008: 326).

²⁸ “Kao primer uloge genetike holandski genetičar Aleksander Hoishen s Medicinskog centra Univerziteta Radboud (RUMC) u Nijmegenu navodi dva brata, oba mlađa od 35 godina, inače potpuno zdrava, koji su se zarazili korona virusom i obojica završila na respiratoru. [...] Pokazalo se da su sva četvorica muškaraca imala mutaciju na gen koji u nekim imunološkim ćelijama proizvodi receptor TLR7. Kad se virus aktivira, receptor ‘budi’ oslobađanje interferona, odnosno molekule imunološke signalizacije koje učestvuju u odbrani organizma od virusnih infekcija. Otkriveno je da je deo pacijenata imao genetske promene zbog kojih dolazi do poremećaja proteina hemokina (molekula citokina) koji komuniciraju s molekulama imunološkog odgovora” (<https://www.blic.rs/vesti/svet/odgovor-na-vazno-pitanje-o-kovidu-19-od-korone-sve-vise-umiru-i-mladi-a-ovo-je-moguci/ww9df2c> (pristup 7. 8. 2020)).

Veruj u sve. Veruj u sve što samo zamisliti možeš, levo, desno, severno, istočno i južno, zapadno, uz stepenice, niz stepenice i svuda naokolo, unutra i napolju, u vidljivo i nevidljivo, dobro i loše, u sve i ništa i u oboje. (Sarojan 1976: 133)

LITERATURA I IZVORI

- Ajdačić, Dejan. 2004. "Religije i savremene priče o isceljivanju". U *Prilozi proučavanju folkloru balkanskih Slovena*. Beograd: Naučno društvo za slovenske umetnosti i kulture, 274–276.
- Bačević, Ljiljana et al., ur. 2003. *Promene vrednosti i tranzicija u Srbiji. Zbornik radova*. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, Institut društvenih nauka.
- Baskom, Viljem. 1987. "Oblici folkloru. Prozne naracije". *Polja, časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja* 33/340: 224–228.
- Bašić, Ivana. 2019. "Metafore straha". U *Naracije straha*. Natka Badurina, Una Bauer i Jelena Marković, ur. Zagreb: Leykam international, Institut za etnologiju i folkloristiku, 221–240.
- Biti, Vladimir. 1981. *Bajka i predaja, povijest i pripovijedanje*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Bolčić, Silvano. 1983. *Razvoj i kriza jugoslovenskog društva u sociološkoj perspektivi*. Beograd: Radionica SIC.
- Bolčić, Silvano. 1994. *Tegobe prelaza u preduzetničko društvo: sociologija "tranzicije" u Srbiji početkom devedesetih*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Bošković Stulli, Maja. 1971. "O narodnim pripovijetkama". U Maja Bošković Stulli. *Usmena književnost. Izbor studija i ogleda*. Zagreb: Školska knjiga, 247–264.
- Bošković Stulli, Maja. 1975. "Narodna predaja. Volkssage. Kamen spoticanja u podjeli vrsta usmene proze". U *Usmena književnost kao umjetnost riječi*. Maja Bošković Stuli, ur. Zagreb: Izdavačko knjižarsko poduzeće Mladost, 121–136.
- Bošković Stulli, Maja. 1984. "Pričanja o životu (Iz problematike suvremenih usmenoknjiževnih vrsta)". U Maja Bošković Stuli. *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 309–366.
- Bošković Stulli, Maja. 1991. "Fantastika u usmenoj prozi (kazivanja Srba iz Hrvatske)". U Maja Bošković Stuli. *Pjesme, priče, fantastika*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, Zavod za istraživanje folkloru, 160–197.
- Dégh, Linda. 1996. "What Is A Belief Legend?". *Folklore* 107: 33–46. <https://doi.org/10.1080/0015587X.1996.9715912>
- Delić, Lidija. 2018. "Usmena predanja. Now you see me!" U *Od narativa do narativnosti. From Narrative to Narrativity*. Snežana Milosavljević Milić, Jelena Jovanović i Mirjana Bojanić Čirković, ur. Niš: Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu, 141–150.
- Delić, Lidija i Danijela Mitrović. 2020. "Čudo na prodaju. Fenomen čuda u novim medijima". *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik* 68/3: 919–939.
- Đorđević, Smiljana. 2011. "Priče o (uspešnim) izlečenjima. Okviri govornog žanra". U *Živa reč*. Mirjana Detelić i Snežana Samardžija, ur. Beograd: Balkanološki institut SANU, 165–189.
- Đorđević Belić, Smiljana. 2019. "Stories of Traditional Magical Healing as Belief Narratives. Between the Supernatural and Secular(ised) Experience". *Acta Ethnographica Hungarica* 64/2: 453–482. <https://doi.org/10.1556/022.2019.64.2.14>
- Greenberg, Jeff, Tom Pyszczynski i Sheldon Solomon. 1986. "The Causes and Consequences of a Need for Self-esteem. A Terror Management Theory". *Public Self and Private Self*. New York: Springer-Verlag, 189–212. https://doi.org/10.1007/978-1-4613-9564-5_10

- Harvell, Lindsey A. i Gwendelyn S. Nisbett. 2016. *Denying Death. An Interdisciplinary Approach to Terror Management Theory*. New York, London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315641393>
- Huberman, Jenny. 2017. "Immortality Transformed. Mind Cloning, Transhumanism and the Quest for Digital Immortality". (published online: 21 Mar 2017), 1–15. [*Mortality* 23/1 (2018): 50–64]. <https://doi.org/10.1080/13576275.2017.1304366>
- Lifton, Robert Jay i Eric Olson. 1974. *Living and Dying*. New York: Praeger Publishers.
- Liti, Maks. 1987. "Aspekti Märchen i predanja". *Polja. Mesečnik za umetnost i kulturu* 33/340: 238–241.
- Marks, Ljiljana. 1996. *Stilografija usmene proze suvremenih zapisa*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu [Doktorska disertacija].
- Mencej, Mirjam. 2008. "Pozicija pripovedovalca v naracijah o čarovništvu. Problemi v komunikaciji med terensko raziskavo čarovništva". U *Slovenski folklor i folkloristika na razmeđi dva milenijuma*. Ljubinko Radenković, ur. Beograd: Balkanološki institut SANU, 323–337.
- Milošević-Đorđević, Nada. 2000. "Predanje". "Demonološko (mitološko) predanje". "Etiološko predanje". U Nada Milošević-Đorđević. *Od bajke do izreke. Oblikovanje i oblici srpske usmene proze*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije, 172–178.
- Pešikan, Ana. 2016. "Serbia. An Overview". U *Education in non-EU countries in Western and Southern Europe*. Terra Sprague, ur. New York: Bloomsbury Academic, 247–269. <https://doi.org/10.5040/9781474243230.ch-011>
- Pešikan-Ljuštanović, Ljiljana. 2007. "Čudesno izlečenje kao tema urbanog predanja". U Ljiljana Pešikan-Ljuštanović. *Stanaja selo zapali. Ogledi o usmenoj književnosti*. Novi Sad: DOO Dnevnik – Novine i časopisi, 235–248.
- Pešikan-Ljuštanović, Ljiljana. 1995. "Predanje o čudesnom izlečenju i jezik nauke". *Književna reč. List za književnost, umetnost, kulturu i društvena pitanja* 459: III–IV.
- Popović, Danijela. 2014. "Al' ovo nije bajka nego istinito. Diskurs vernosti u demonološkim predanjima". U *Savremena srpska folkloristika*, 2. Smiljana Đorđević Belić et al., ur. Beograd: Institut za književnost i umetnost etc., 229–243.
- Radulović, Nemanja. 2019. "The Contemporary Magical Healing in Serbia and New Age". U *Studies on Western Esotericism in Central and Eastern Europe*. Nemanja Radulović i Karolina Maria Hess, ur. Szeged: JATE Press, 179–190.
- Routledge, Clay i Matthew Vess, ur. 2019. *Handbook of Terror Management Theory*. London, Oxford: Academic Press.
- Rudan, Evelina. 2006. "Authentication Formulae in Demonological Legends". *Narodna umjetnost* 43/1: 89–111.
- Sikimić, Biljana. 2019. "Bolest koje nema. Crvi u ušima". U *Između zdravlja i bolesti. Pogled sa Balkana*. Sanja Lazarević Radak, ur. Beograd: Udruženje folklorista Srbije, Univerzitetska biblioteka "Svetozar Marković", 63–87.
- Sarojan, Vilijam. 1976. "Jedna reč onima koji hule". U Vilijam Sarojan. *Zovem se Aram*. Beograd: IP Rad, 128–134.
- Solomon, Sheldon, Jeff Greenberg i Tom Pyszczynski. 2015. *The Worm at the Core. On the Role of Death in Life*. New York: Random House.
- Šo, Džordž Bernard. 1949. *Lekar u nedoumici. Tragedija u pet činova*. Beograd: Prosveta.

STORIES OF MIRACULOUS HEALING: THIRTY YEARS LATER

This article is based on a comparison between legends about miraculous healing frequently published in the late 1980s in magazines and daily press and in advertising texts that are published today on the Internet in the form of almost formulaic information about new life-saving medicines for certain widespread diseases. These narratives are linked to tradition, primarily by their insistence on the truthfulness in both groups of texts, and on the role and basic qualities of healers, medicines, sources of healing power, testimonies and experiences of patients, elements of the miraculous and numinous. It is shown that less effort is put into achieving convincing veracity in contemporary texts, perhaps because their authors, unlike those from the late 1980s, are completely anonymous, and the websites where they publish are often temporarily available. Happiness is offered to all who invest a small sum of money and buy the miraculous medicine. The healer becomes the central figure of these narratives, they often combine the role of someone who was injured or ill with the role of the one who heals. In addition, names of famous physicians function as indirect proof of the truth: the medicine was “found” by someone who “everyone knows about”, who undoubtedly exists. Healers can also be students embodying the renewing life potential of youth, and patients who have inherited the medicine from their ancestors or received them from a patron saint. The attitude towards science in these narratives remains ambivalent. “Good” medical science opposes the evil “pharmaceutical mafia” and corrupted “official” medicine, which, for the sake of profit, consciously hides and suppresses cheap, effective, miracle medicines. Overall, what both types of narratives (those from the late 1980s, early 1990s and those from 2022 and 2023) have in common is an essential reliance on the human fear of death (Terror Management Theory) and on the deep need to, at least temporarily, miraculously overcome this fear at the price of (paid) self-deception.

Keywords: stories of miraculous healing, life stories, healer, medicine, sick/healed, fear of death